

Tisza István és Görgey Artúr.

Irta Kozma Andor.

Tisza István már fiatalember korában felkereste egy-egy komoly, erős ítéletű tanulmányával Gyulai Pál Budapesti Szemláját. A kritikuss természetű Gyulai Pál a már születésénél fogva nagynevű kéziratküldőnek sem hódolt meg gyorsan és feltétlenül. A tanulmányok tartalmassága ugyan rögtön megkapta, de kezdetben szívesen kifogásoltott egyet-mást azok megírás módján. Egyet közlés előtt vissza is küldött a szerzőnek, hogy az bizonyos szavakat vagy sorokat javítson ki. Tisza István a csekély részleteiben inkriminált kéziratot Gyulai Pálhoz néhány sornyi levél kíséretében juttatta vissza, melyet ezzel a puritán megszólítással kezdett: „Szerkesztő ur!” A mire Gyulai Pált elfogta szeretelméltó kötekedő kedve, s kapván rajta, hogy akkoriban Tisza Istvánnak tartalékos huszártiszti rangja volt, viszontválaszát ezzel a megszólítással kezdte: „Hadnagy ur!” A mit Tisza István szó nélkül rendben talált. Ettől fogva aztán Gyulai Pál nemcsak nagyrabecsülte, hanem mindjobban meg is szerette Tisza Istvánt, a ki — így mondá — „kedveli ugyan az afféle kuria megszólításokat, de másfelől, higgye el, uram, nagy eszű, jeles ember”.

Hovatovább Gyulai Pál mind többet és többet beszélt Tisza Istvánról, mind nagyobb tisztelettel. És egy napon már annyira ment, hogy így szólt hozzám: „másfelől az a Tisza István olyan ember, hogy azt össze kellene hozni Görgey Artúrral”

Szívem szerint való szó volt ez. Én már akkor rég jól ismertem a tábornokot és Tisza Istvánt is. Amarról már nem egyszer megkockáztattam volt egy-egy népszerűtlen verset a nyilvánosság előtt; az utóbbiról szintén egyet, mely azzal végződött, hogy „Tisza István a jövő”. Bizonyosra vettem, hogy ez a két nagy, igen erős, igen komoly, igaz ember érdekes lehet egymásnak s egyikük sem fog a másikban csalódni. Lekesen biztaltam tehát Gyulai bácsit összehozási tervének megvalósítására.

Nem sok biztatásra volt szükség. Alig néhány nap múlva Gyulai bácsi a szokott egyszerű meghívási modorában rámszólt az utcán: „másfelől uram, jó, hogy találom; hát holnap este vacsorálgjon nálam, mert ott lesz Artúr meg Tisza István is”.

Én sokkal izgatottabban vártam a másnap esti nevezetes vacsorát, mint maga a vendégház házigazda. Azaz, ő maga egyáltalán nem volt izgatott. Sőt este hétkor, a mikor én már önkéntesen ott buzgólkodtam a vacsora sikeréért a Gyulai-konyha jeles főzőnöje, Fáni néni és az ebédelőben teríteni kezdő hü öreg Háni néni körül, a házigazda még nem is volt otthon. Félnyeltekor állított csak be, hóna alatt nagy paksaméta korrekciójával, igen vidáman, mert hazajövet talált az utcán valami boldogtalan versirót, a kit magával vonszolt a kapuig, hogy jól leszidhassa annak verseit. Hanem a mikor már otthon volt, s miután hamarjában néhány tréfás boszantást mondott Fáninak és Háninak, ő is kivette részét az előkészületekből. A borok gondját személyesen látta el, büszkén válogatva ki dus készletéből a Bánffy grófnő, meg a zirci

rend etikettjeit viselő karesu palackokat, mint a jók javát. És a mikor már mindez az asztalon csillogott s Gyulai bácsi szeme is csillogott a meglegedés örömétől, valami igen szép érzés melengelt bennem. Milyen nagy ember ez a kis Gyulai bácsi! Mily boldogító kedve telik az általa elismert és szeretett nagy emberek kultuszában!

Ez a vacsora még abban a régi Szendrey—Gyulai-házban adódott, melynek helyén most már a Sándor-utca 11. számú háromemeletes nagy bérpalota áll. A régi ház csak félemelet magas volt s bizony nem dícekedhetett semmiféle díszességgel sem kívül, sem belül. Gyulai bácsi kényelmes lakása egyszerű, ódon bútortárral, össze-vissza könyvhalmaival, szerteszét zavart íráscsomóival, kefelevonat-lapjaival, a mindenféle elhagyogatott selmeci pipákkal, s az örökös szellőztetés ellenére soha teljesen ki nem írható pipafüst-illatával teljesen rávallott a diákos öreg magyar poéta-házigazdára, s még annak özvegyemberi mivoltára is. De most mégis, azzal a szépen terített, jóízűen felszerelt asztallal s Gyulai bácsi vendégházó kedvének ragyogó biztosságával ékesen, oly nyugodt, urias derű áradt el a furcsa ósdi lakáson, a milyen pusztán modern iparpompával elérni nem lehet.

Pont nyolckor egyszerre lépett be a két nagy vendég. A meghívás pont nyolcra szólt s úgy Tisza István, mint Görgey Artúr külön-külön megígérte volt, hogy pont nyolckor ott lesz. Mi sem természetesebb, mint az, hogy ennél fogva már a kapuban össze kellett találkoznik. A lépcsőn már együtt jöttek fel s mire a lakásba értek, tul voltak a megismerkedés formáságain s oly természetesen, egyszerűen és

szívélyesen beszélgettek egymással, mintha régesrégen ismernék, becsülnék és kedvelnék egymást.

Görgey ekkor élete nyolcvanadik évében lehetett. Tisza Istvánnak e szerint harminchat évesnek kellett lennie. Lehetséges azonban, hogy egy-két esztendővel tévedek, mert sohasem szoktam még a legnevezetesebb dátumokat sem feljegyezni. De bizonyos, hogy az a vacsora nem lehetett korábban, mint 1897-ben. Ezt onnan tudom, hogy Beöthy Zsolt minap tartott emlékbeszéde eszembe juttatta Tisza Istvánnak Barras emlékiratait tárgyaló kitünő esszejét, mely az 1897. januári Szemlében jelent meg, s e réven felébredt emlékezetemben az is, hogy azon a vacsorán már arról az esszairól is volt szó. Persze, akkor még csak úgy, mint Barrasnak, a tipikus korrupt forradalmárnak és ellenforradalmárnak találó jellemrajzárol. Ugyanabban az esszaiban ma már, Beöthy Zsolt megvilágosítása mellett, magának Tisza Istvánnak nagy, nemes politikai erkölceseit is tisztán és biztosan felismerjük, melyeket már ifjan is rendíthetetlen hittel vallott s melyekhez egész dicsőséges pályáján mindhalálig hű maradt.

Azon a kedves vacsorán még a tragikum glóriáját csak az egyik hérosznak, az öreg tábornoknak hatalmas sebhellyel díszített szép kopasz koponyája körül sejtettük. De az ő tragikuma csak egy-egy pernyi belső megilletődést kelteft bennünk; komorságot, tartós szomorúságot többé nem. A nagy öreg magyar katona olt ült a vidám asztalnál, testi és lelki erejének csorbátlan teljességében, mosolygva, örülve az életnek s a tiszteltnék és szeretetnek, mely minden kis körben környezte, a hol csak megjelent. Hogy azokon a kis körökön kívül mit érez iránta a nagy tömeg, azzal soha sem törődött. Teljes tudatában volt a maga tragikumának, de bizonyos volt abban is, hogy ő maga erősebb annál. Az a tragikum nem volt halálos és idővel kifáradt az ő kifáraszthatatlanságán.

Mind a négyen tudtuk, a kik az asztal

körül ültünk, hogy az est programja a két első ízben összehozottinak megismerkedése; de ezt valamely be nem avatott ötödik, éppen ennek a kettőnek viselkedéséből aligha vette volna észre. Mert ez a két nagyerejű egyaránt nagyon díszkrét igazi ur volt. Nem vizsgálgatták, nem próbálgatták, nem faggatták egymást. Nem különböztek el dialogizáló kettessé, noha ezt mi ketten önkéntes hallgatagságunkkal, szinte felkínáltuk nekik. Mintha mindegyikük külön-külön azt az egyet gondolta volna, hogy ők bizony nem játszanak nekünk kettőnknek színházat, — bevontak minket is minden kérdés megbeszélésébe, mely köztük felmerült. Így, az igen élvezetes társalgás folyamán mihamar az volt az érzésem, hogy a program, a két összehozottinak egymással való megismerkedése, máris teljesen megvalósult; de nem a mi kettőnk megbeszélte összeküvése, hanem az ő kettejük meg nem beszélt természetes előkelő módja szerint. Vagyis, voltaképpen ez a két nagyerejű már találkozásuk előtt sem volt egymástól idegen; most mindössze is csak ráismert egymásra.

Természetesen a társalgásból az oroszlan-rész a szabadságharcnak jutott. A mi hadászati vagy politikai érdekes kérdés csak van ebben a már történelemmá lett, de még mindig mende-mondás nagy nemzeti küzdelemben, az körülbelől mind sorra került. Nekem ezekről már annakelőtte is sokszor volt szerencsém különféle társaságokban Görgey Artur biztos, pontos felvilágosító szavait hallani, de csak most tapasztaltam először, hogy van a társaságban rajta kívül még valaki, a ki a nemzeti dicsőség részére teljesen elégedőnek tartja a pozitív tudással bebizonyítható való igazságot s szigoruan mellőzendőnek mindazt, a mi pusztán legenda. Ez csak olyan emberektől nem sérelme magyar büszkeségünknek, a kik valóban mindent pozitíve tudnak, a mi a szabadságharcról egyáltalán tudható. És ott a vacsoraasztalnál nemcsak maga a szabadságharc legnagyobb vezére volt olyan, hanem Tisza István is olyannak bizo-

nyult. Világosan elismerte ezt a tábornok is. Nem olyanformán, mint Gyulai Pál meg én, a kik magunk közt el-elbámultunk Tisza Istvánnak a szabadságharc minden részletére kiterjedő tökéletes tájékozottságán, — hanem elismerte azzal, hogy egészen úgy tárgyalta vele a felmerült kérdéseket, mintha hozzáképest fiatal új ismerőse szintén átélte s nagyjában épp úgy megismerte volna azt a nagy vihart, a melynek ő hajótöröttje lett, mint ő maga. Természetesnek vette, ha kettejük közt itt-ott felfogásbeli különbség merült fel, s nem tartotta soha szükségesnek, hogy azokat hosszú oktató magyarázatokkal oszlassa el. Beérte egy-egy fontos adatnak vagy csak a saját eltérő nézete okainak hangsúlyozásával, mint a ki tudja, hogy magával értesültségben és lojalitásban egyenlő emberrel van dolga. Viszont, éppen ezzel a meggyőződéssel vette fontolóra Tisza Istvánnak minden érvét és adatát s szívesen állapította meg, hogy azok folytán egy és más kérdésben a saját véleménye módosult.

Vacsora után még órákig elbeszélgettünk szivarszó mellett. (Akkor még Tisza István is nagy szivaros volt.) A beszédtemák változtak. Gyulai bácsi, hogy kissé zavarba hozzon engem s egyuttal egy kis reklámot is csináljon nekem, beárulta a két nagy erejűnek azt a bizonyos versemet, mely úgy végződött, hogy „Tisza István a jövő”. Célját elérte, mert én azért a versemért Tisza Istvántól rögtön kikaptam. Mit adom én magamat jóslásokra? Honnan tudom én, mi és ki a jövő? . . . A jövőmondás igen hálátlan dolog, különösen nyomtatásban, mert úgy megmarad s be nem teljeseése a prófétára mindig rábizonyítható.

Én konokul fentartottam jóslásomat. Gyulai bácsi Tisza István pártjára kélt, nem Tisza István jövőjében, hanem általában a jövőmondások észszerűségében kéikedve. Artur bácsi azonban védelmébe vett, a jövődőlést a költők ősi jogai közé sorozva. A tréfás kötekedés ezen a nyomon komoly eszmecserévé fej-

lódott. Én kiszabadultam szorongattatott helyzetemből s egymásután következő idézetekben a költő-jósok szemléjére terelődött a figyelmem.

Egyszerre csak Petőfinél voltunk. Minden magyarnak hamar ő hozzá kell jutnia, ha költő-jósokról van szó. Mind a négyen megegyeztünk ennek a nagy lantosnak csodálatos divinációjában. Hanem a mikor, nála maradva, a többi adomány is szóba került, a mi egy nagy költőt legmagasabbra emel, akkor már nem voltunk egyek. Tisza István, az ő hatalmas őszinteségével kerekén kijelentette, hogy mindent tekintetbe véve, a mit a fajához s nemzetéhez ragaszkodó magyarnak éreznie kell, nekünk Petőfit olyan magasra emelnünk, mint Arany Jánost, nem szabad. Gyulai Pál, a ki, ha Arany Jánost merészelte valaki Petőfinél kisebbnek mondani, legott tüzes rohamra ment Arany Jánosért, most épp oly tüzesen szállt sikra Petőfiért. Magam is az ő pártján voltam. Görgey Artur ellenben teljesen Tisza Istvánén. A két nagyerejével mi nem bírtunk. Nem adtuk ugyan meg magunkat, de át kellett látnunk, hogy igen nagy okok, igen mély, szent, igaz történelmi, nemzeti érzések azok, melyeknél fogva szerintük azt a nagy magyar költőt illeti meg a legmagasabb rang, a ki egész költészetével tökéletesen megvalósította ezt a konfesszióját:

*Légy, ha bírsz, te „világköltő!”
Rázd föl a rest nyugatot:
Nekem áldott az a bölcső,
Mely magyarrá ringatott.*

Nekik, kettejüknek valóban, nemcsak hazafiui szempontból, hanem költőileg is szebbnek s igazabbnak tetszett a magyarrá ringató áldott bölcső, mint az a nagy közös sír, melynek ama hősök csontjait adják. „*kik érted haltak szent Világszabadság*”. Ők a világ minden hőségének csontjait odaadták volna a magyar szabadságért, de a világszabadságért egyetlen magyarét sem. Akkor is megériettem őket, de ma már azt is

hiszem: nekik volt igazuk.

Éjfélt után Tisza Istvánnal együtt mentem haza az emlékezetes vacsoráról, mert akkoriban közel laktam hozzá. Megkérdeztem tőle, milyen benyomást tett rá Görgey Artur.

— Igaz nagy ember — mondá komoly, szinte megilletődött hangon. — Bámulatos, hogy az egész szabadságharcot végig tudta beszélni, a nélkül, hogy a saját személyes hőstetteiről vagy érdemeiről csak egyetlen szót is ejtett volna.

És utóbb is, valahányszor csak Görgey Artur szóba került, Tisza István mindig, újra meg újra, különösen ezt emlegette fel a tábornok nagy tulajdonai közül. „Soha sem beszél magáról, soha sem dicsekszik, soha sem menti egyetlen lépését sem. Mintha nem is tudná sem azt, hogy hősnak, sem azt, hogy bünnösnek tartják. Nagy férfias erény ez! . . .”

Néhány nap múlva a tábornokot is megkérdezhettem, hogy tetszett neki Tisza István. A válasz olyan szuperlatívusza volt a nagy véleménynek, hogy azt le sem merem írni. Mert noha már Tisza István a gesztű sírjában pihen, még mindig fégyelmez engem. Ő nem szerette, ha magasztalják.

Gyulai bácsi „összehozása” tehát fényesen sikerült. Tisza István és Görgey Artur akkor kedvelték meg egymást személyes jó barátokul.

Mikor, vagy tíz évvel a vacsora után, Görgey Artur kilenevencedik születésnapját ünnepeltük, Tisza István már első miniszterelnöki bukásán túl volt s félreismerve, meg nem érve, elrágalmazva, visszavonulva élt Geszten. De onnan is pontosan megérkezett a születésnapra meleg köszöntő levele, melyet fájó humorral olyanformán fejezett be, mintha már magát a „hazaárulásban” a nagy tábornok kollégájául érezné.

Görgey Artur mosolygott ezen, de egyáltalán élénken, szinte ijedten tiltakozott is ellene:

— Nem, nem! Ezt nem szabad Tisza Istvánnak hinni! Ez nagy baj volna! Rá még a nem-

zelnok nagy szüksége lesz. Engem félrelökhetek, örök téllenségre kárhóztathattak, — de őt is! . . . Nem, nem, ez már sok lenne!

S a tábornoknak igaza lett. A nemzet Tisza István nélkül hamar keserves szükségbe jutott s visszahozta őt megint. Aztán megint el kellett egyszer Tisza Istvánt üzni a nemzet éléről. Ezt ugyan már nem maga a nemzet tette, hanem a bécsi udvar ön- és közveszedelmes ostobasága, a budapesti nemzeti kajánokkal, nemzetietlen radikálisokkal és nemzetközi vörösekkal szövetségbe. A nemzet azonban Tisza István nélkül megint csak szükségbe, szinte végszükségbe jutott. S hívná és hozná is vissza megint Tisza Istvánt, — de, jaj! ő már többé nem jöhet . . .

Görgey Arturt halála előtt néhány hónappal még meglátogatta betegágyánál Tisza István. Már akkor a kilenevennyolc esztendő tábornok felgyógyulását nem remélhettük. Néha még magához tért és beszélni is tudott, de aztán megint szótlan apátiába merült.

Tisza István a látogatás után bejött a képviselőházba. A folyosón meglátott engem s igen szomorúan szólított meg:

— Most jövök Artur bácsitól.

— Hogy találtad őt, kegyelmes uram? Tudott veled beszélni? Mert velem a minap már nem tudott.

— Igen, velem beszélt . . . De már nem a régi . . . Most már önmagáról beszélt . . . Szegény Artur bácsi! . . . Azt hiszem, vége van.

Utóljára Tisza István Görgey Arturt a ravatalon látta. Akkor megint ott voltam én is, ott voltak még ezek, — de Gyulai Pál már nem volt ott.

Most már Tisza István sincs itt.

Oly szép, oly kedves, oly sikerült volt Gyulai bácsinak az az „összehozó” vacsorája! . . . És oly fájdalmas nekem, hogy a négy vacsorából már csak egyedül magam vagyok!